ครูบ้านนอก .คอม
www.kroobannok.com

พระพุทธรูปในศิลปะไทยสมัยต่าง ๆ

นำเสนอเมื่อ : 3 ม.ค. 2551

๑ สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖)

ลักษณะพระพุทธรูปได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะอินเดียคือ ศิลปะอมราวดี ศิลปะคุปตะ ศิลปะหลังคุปตะ และศิลปะปาละ ที่ มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ ศิลปะคุปตะ เช่น การครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบไม่มีริ้ว การยืนเอียงตนแบบตริภังค์ คือ การยืนเอียงตน ทั้ง ๓ สวน ได้แก่ พระอังสา (ไหล่) พระโสณี (สะโพก) และพระชงฆ์ (ขา) ต่อมาได้พัฒนารูปแบบให้เป็นแบบพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น เช่น พระพักตร์กลมแป้น พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนาแบะ พระพุทธรูปประทับยืนตรง ไม่ทำตริภังค์ และนิยมแสดงปางวิตรรกะ (ทรงแสดงธรรม) ทั้ง ๒ พระหัตถ์ อันเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในศิลปะทวารวดีโดยเฉพาะ นอกจากนั้น ยังได้พบพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิที่นิยมขัดสมาธิราบอย่างหลวมๆ (พระบาทขวาทับพระบาทซ้าย เห็นฝ่าพระบาทเพียงด้านเดียว) อันมีที่มาจากอิทธิพลของศิลปะอมราวดี ต่อมามีอิทธิพลของศิลปะปาละเข้ามา เช่น การทำ พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร (การนั่งขัดสมาธิที่เห็นฝ่าพระบาททั้ง ๒ ข้าง) ในช่วงสุดท้ายของศิลปะทวารวดีมีอิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาปะปนอยู่ด้วย ก่อนที่ศิลปะทวารวดีจะค่อยๆ เสื่อมไป และมีอิทธิพลของศิลปะเขมร เข้ามาแทนที่

๒. สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘)

เป็นศิลปะที่พบทางภาคใต้ ซึ่งในสมัย ศรีวิชัยมีการนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นส่วนใหญ่ จึงพบงานประติมา-กรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาแบบมหายาน เช่น การสร้างพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูปรุ่นแรกๆที่พบมีอิทธิพลของศิลปะ อมราวดีและศิลปะคุปตะจากอินเดียปะปนอยู่ ต่อมาจึงมีลักษณะพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น และในตอนปลายช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑ ๘ ได้มี อิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาปรากฏ เช่น พระพุทธรูปนาคปรก พบที่เมืองไชยา หล่อขึ้น ใน พ.ศ. ๑๗๒๖

๓. ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘)

งานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย ส่วนใหญ่พบในภาคอีสานตอนใต้ แต่แพร่หลายไปยังภาคอีสานตอนเหนือและภาคกลาง เป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดู โดยสร้างเทวรูปเป็นส่วนใหญ่ การสร้างรูปเคารพในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนน้อย และมักเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแบบมหา- ยาน ถึงแม้ว่าศิลปะเขมรจะมีอายุเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แต่งานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ซึ่งจัดเป็นแบบศิลปะของสมัยบาปวน สมัยนครวัด และสมัยบายน โดยที่พบมากได้แก่ พระพุทธรูปนาคปรก พระพุทธรูปในสมัยบาปวนนั้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระหนุ (คาง) เป็นรอง มีขมวดพระ-เกศาเล็ก ขอบสบงด้านหน้าเว้าอยู่ใต้พระนาภี (สะดือ) สวนด้านหลังโค้งขึ้นมาถึงกึ่งกลางหลัง สวนในสมัยนครวัด พระพุทธรูปมีพระพักตร์สี่เหลี่ยม แสดงสีพระพักตร์อมึงทึง พระเนตรเบิกกว้าง นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีเทริด (กระบังหน้า) และมงกุฎทรงกรวย ประดับกรองศอ และหากเป็นพระ พุทธรูปนาคปรก นาคจะมีรัศมีเป็นนาคทรงเครื่องด้วยเช่นกัน ในสมัยบายนซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองช่วงสุดท้ายของอาณาจักรขอมนั้น พระพุทธศาสนาแบบมหายานเจริญรุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปมีลักษณะพิเศษของศิลปะสมัยบายนโดยเฉพาะ คือ แสดงอาการยิ้ม พระ-เนตรปิดเหลือบลงต่ำ แสดงถึงสมาธิ และความสงบ นิยมเรียกว่า **‘ยิ้มแบบบายน”**

๔. สมัยสุโขทัย (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐)

งานศิลปกรรมสมัยสุโขทัยเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่รับอิทธิพลมา จากลังกา และพม่า นิยมแบ่งพระพุทธรูป สุโขทัยออกเป็น ๔ หมวด คือ

๑. หมวดแรก เป็นพระพุทธรูปที่มีอิทธิพลของศิลปะปาละ ซึ่งรับผ่านมาจากอาณาจักรพุกามในประเทศ พมา มีลักษณะพระพักตรกลม พระโอษฐ์ยิ้ม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือ พระถัน

๒. หมวดใหญ่ หมายถึง หมวดที่มีการสร้างอย่างแพร่หลาย ได้รับอิทธิพลในการสร้างจากศิลปะลังกา และพัฒนารูปแบบจนมีลักษณะเฉพาะของตัวเองเกิดขึ้น ซึ่งถือกันวางามที่สุดของศิลปะในประเทศไทย ลักษณะที่ สำคัญของพระพุทธรูปหมวดใหญ่คือ นิยมแสดงปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือฐานหนากระดานเกลี้ยง มีพระพักตร์รูปไข่ ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิก โด่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ชายสังฆาฏิ ยาวลงมาจรด พระนาภี

๓. หมวดกำแพงเพชร พบมากแถบเมืองกำแพงเพชร มีลักษณะคล้ายหมวดใหญ่ แต่มีส่วนที่ต่างกัน ได้แก่ พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้าง พระหนุเสี้ยม ขมวดพระเกศาเล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวสูง

๔. หมวดพระพุทธชินราช ได้แก่ พระพุทธรูปสกุลช่างเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีลักษณะที่ต่างจากหมวดใหญ่เล็กน้อยคือ พระพักตร์อวบอวนมากกว่า และที่สำคัญคือ การทำปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาวเสมอกัน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในหมวดนี้

๕. สมัยล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙- ๒๓)

พระพุทธรูปในสมัยล้านนามีวิวัฒนาการ อยู่ ๒ สาย สายแรก แสดงอิทธิพลของศิลปะปาละผ่านมาทางอาณาจักรพุกามของพม่า เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่าแบบ **“เชียงแสน สิงห์หนึ่ง”** มีลักษณะที่สำคัญคือ ขัดสมาธิเพชร พระพักตรกลม พระโอษฐ์ยิ้ม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบอวน ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน

สายที่ ๒ แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ที่นิยมเรียกว่า แบบ **“เชียงแสนสิงห์สอง”** มีลักษณะที่สำคัญคือ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูปไข่ พระวรกายเพรียวบาง พระ- อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก หน้าตักกว้าง พระขนงโก่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ริมฝีพระโอษฐ์เป็นคลื่นเหมือนสมัยสุโขทัย พระรัศมีเป็นเปลว ขมวดพระเกศาเล็ก สังฆาฏิเป็นแผ่นเล็กยาวลงมาจรดพระนาภี

จากการศึกษาพระพุทธรูปสมัยล้านนา แสดงให้เห็นว่า วิวัฒนาการของพระพุทธรูปทั้ง ๒ สายนั้น เกิดขึ้นและมีการสร้างอย่าง ต่อเนื่องไปจนสิ้นอาณาจักรล้านนา โดยสายแรกเกิดขึ้นในระยะแรกของล้านนาตั้งแต่ต้น พุทธศตวรรษที่ ๑๙ และได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และช่วงต้น พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในกลุ่มที่มีจารึกที่ฐานพระพุทธรูป

สายที่ ๒ นั้น เกิดขึ้นหลังจากล้านนาได้รับอิทธิพลสุโขทัยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และนิยมสร้างอย่างมากในช่วงพุทธ-ศตวรรษที่ ๒๑ โดยส่วนหนึ่งได้มีวิวัฒนาการไปเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองอย่างมาก

นอกเหนือจากวิวัฒนาการของ ๒ สาย ดังกล่าว ยังมีอิทธิพลของศิลปะแบบอู่ทองปรากฏในล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ด้วย ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปแข้งคม มีต้นแบบคือ พระเจ้าแข้งคม ที่วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระเจ้าติโลกราช (กษัตริย์ล้านนา พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๓๑) โปรดให้หล่อขึ้น

๖. แบบอู่ทอง (พุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๙)

แบบอู่ทองเป็นชื่อเรียกศิลปะที่เกิดขึ้น ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยแถบเมืองลพบุรีและสุพรรณบุรีในช่วงก่อนการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกว่า “อู่ทอง” นั้น เพราะเข้าใจว่าเป็นเมืองของพระเจ้าอู่ทอง ก่อนที่จะทรงย้ายราชธานีมาสร้างเมืองใหม่ที่กรุงศรีอยุธยา แต่จากหลักฐานทางโบราณคดี ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเมืองอู่ทองเป็นเมืองสมัยทวารวดีที่ร้างไปแล้วตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรี-อยุธยาประมาณ ๓๐๐ ปี อย่างไรก็ตาม ได้พบ หลักฐานทางศิลปกรรมบริเวณภาคกลางของประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๙ ที่มีอิทธิพลของศิลปะทวารวดีและศิลปะขอมปะปนอยู่ นักวิชาการจึงอนุโลมเรียกศิลปะนี้ว่า “แบบอู่ทอง” โดยเป็นที่เข้าใจกันทั่วไป แล้วว่า หมายถึงศิลปะในภาคกลางที่เกิดขึ้น ก่อนสมัยอยุธยา

พระพุทธรูปแบบอู่ทองแบ่งเป็น ๓ รุ่น คือ

อู่ทองรุ่นแรก มีอิทธิพลของศิลปะทวารวดี และขอมปะปนกัน ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์เป็นแบบพื้นเมืองคือ พระพักตร์ สี่เหลี่ยม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นตุ่มเล็กๆ ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดตรง

อู่ทองรุ่นที่ ๒ แสดงอิทธิพลของศิลปะขอมชัดเจนที่สุด ลักษณะที่สำคัญได้แก่ พระ-พักตร์สี่เหลี่ยม สีพระพักตร์ถมึงทึง ขมวด พระเกศาเล็ก มีไรพระศก (แนวที่ปรากฏอยู่ระหว่างพระนลาฏและขมวดพระเกศา) พระ-รัศมีเป็นเปลว ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดตรง นิยมทำพระพุทธรูปที่มีพระชงฆ์เป็นสันที่เรียกว่า “พระแข้งคม” ประทับนั่งเหนือฐานที่เว้าเป็นรอง

อู่ทองรุ่นที่ ๓ มีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ลักษณะโดยรวมคล้ายกับรุ่นที่ ๒ คือ มีไรพระศก พระชงฆ์เป็นสัน ประทับนั่งเหนือฐานที่เว้าเป็นรอง แต่มีลักษณะที่แตกต่าง คือ พระพักตร์รูปไข่ อันเป็นอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย และพระรัศมีเป็นเปลวสูงอย่างมาก

๗. สมัยอยุธยา (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔)

พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นศิลปะที่สืบต่อจากพระพุทธรูปแบบอู่ทองทั้งรุ่นแรก และรุ่นที่ ๒ ส่วนที่ศิลปะอยุธยาได้เพิ่มเข้ามาคือ การสร้างรูปเล่าเรื่องประดับ สวนฐานพระพุทธรูป เช่น ตอนมารผจญ หรือประดับด้วยพระสาวก ครั้นถึงสมัยอยุธยาตอนกลางได้มีพระพุทธรูปแบบใหม่เกิดขึ้นในศิลปะอยุธยา คือพระพุทธรูปทรงเครื่องนอย ได้แก่ การสร้างพระพุทธรูปที่มีเครื่องทรง เช่น มงกุฎ กรองศอ สังวาล ทับทรวง ทองพระกร ในระยะนี้ยังมีเครื่องทรงไม่มาก จึงเรียกว่า ทรงเครื่องนอย ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลายมีเครื่องทรงอย่างมาก จึง เรียกว่า ทรงเครื่องใหญ่ พร้อมๆกับรูปแบบใหม่ก็ได้เกิดปางขึ้นใหม่ คือ การแสดงปางประทานอภัย โดยยกทั้ง ๒ พระหัตถ์ระดับพระอุระ เรียกว่า ปางห้ามสมุทร ตัวอย่างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ที่ถือกันว่างดงามมาก ได้แก่ พระประธานในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คติในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่นี้ได้ให้อิทธิพลต่อศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย

๘. สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษ ที่ ๒๔ - ปัจจุบัน)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒) มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ไม่มากนัก เพราะถือเป็น สมัยแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง มีการสร้างพระราชวังและวัดวาอาราม สวนพระพุทธรูป นั้น โปรดเกล้าฯ ให้ไปชะลอมาจากราชธานีเก่า โดยเฉพาะจากกรุงสุโขทัย และพระราชทานไปตามวัดต่างๆ พระพุทธรูปที่มีการสร้างขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ที่ถือกันว่างดงามมาก ได้แก่ พระประธานในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คติในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่นี้ได้ให้อิทธิพลต่อศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย

๘. สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษ ที่ ๒๔ - ปัจจุบัน)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒) มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ไม่มากนัก เพราะถือเป็น สมัยแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง มีการสร้างพระราชวังและวัดวาอาราม สวนพระพุทธรูป นั้น โปรดเกล้าฯ ให้ไปชะลอมาจากราชธานีเก่า โดยเฉพาะจากกรุงสุโขทัย และพระราชทานไปตามวัดต่างๆ พระพุทธรูปที่มีการสร้างขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ที่ถือกันว่างดงามมาก ได้แก่ พระประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร

ในรัชกาลที่ ๓ ได้มีพระพุทธรูปแบบใหม่เกิดขึ้น พระพุทธรูปดังกล่าวมีลักษณะพระพักตร์คล้ายกับหุ่นละคร รวมทั้งพระราชนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ พระพุทธรูปที่สำคัญ ได้แก่ พระพุทธยอดฟ้า-จุฬาโลก และพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน-ศาสดาราม

ในรัชกาลที่ ๔ นิยมสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนจริงมากขึ้น โดยพระพุทธรูปไม่มีพระ-เกตุมาลา และทรงครองจีวรมีริ้วแบบสมจริง แต่ในรัชกาลที่ ๕ ได้ย้อนกลับไปสร้างพระพุทธรูปแบบมีพระเกตุมาลาตามเดิม จนเข้าสู่ สมัยแห่งงานศิลปกรรมร่วมสมัย จึงได้นำรูป- แบบพระพุทธรูปที่เคยมีมาก่อน มาสร้างใหม่ หรือปรับเปลี่ยนบางอย่างที่เป็นความนิยมสมัยใหม่เพิ่มเข้าไป รูปแบบที่มีการนำกลับมาสร้างเป็นอย่างมาก ได้แก่ พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เช่น พระพุทธรูปลีลา ซึ่งเป็นพระ-ประธานที่พุทธมณฑล มีชื่อว่า พระศรีศากยะ-ทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน ซึ่ง ออกแบบโดย ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี นาม เดิมคือ คอราโด เฟโรจี (Corado Feroci)